

УДК 347.1

С. С. Святошнюк

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті аналізуються питання, пов'язані з визначенням поняття послуг у цивільному праві та характеристикою останніх як об'єктів цивільних прав. Приділяється увага з'ясуванню характерних ознак послуги як об'єкта цивільних прав. Порівнюються правові категорії «послуги» та «роботи».

Ключові слова: послуги, об'єкти цивільних прав, благо, дія, діяльність, робота.

Постановка проблеми. У сучасному світі у сфері надання послуг щодня укладається величезна кількість цивільно-правових договорів, починаючи від договорів у галузях транспорту, освіти тощо і закінчуючи договорами з надання ритуальних послуг. Незважаючи на це, детального регламентування у Цивільному кодексі (далі — ЦК) України деякі аспекти відносин із надання послуг так і не знайшли.

Хоча в цілому можна констатувати, що чинний ЦК України закріплює найважливіші положення про правове регулювання відповідних суспільних відносин, до цього часу у науці цивільного права відсутня єдина точка зору щодо самого поняття послуги та характерних ознак останньої, що, своєю чергою, не сприяє формуванню єдиних наукових поглядів на послугу як об'єкт цивільних прав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання про послуги висвітлюються у працях таких науковців, як: М. О. Барінов, М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, Р. М. Гейнц, Н. В. Дроздова, О. С. Іоффе, О. Ю. Кабалкін, І. С. Канзафарова, С. М. Клейменова, Н. В. Козлова, М. В. Кротов, Д. І. Степанов, Є. Д. Шешенін та інші. Проте зазначені дослідження здійснювались у різні часи і у різних країнах і здебільшого стосувались певних аспектів проблематики, що розглядається.

Постановка завдання. Завданням даної наукової статті є визначення поняття «послуги», відмежування останнього від суміжних категорій, з'ясування характерних ознак послуг як об'єктів цивільних прав.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 177 ЦК України, одним із об'єктів цивільних прав є послуги. Проте, ЦК не містить легального визначення послуг як об'єктів цивільних прав.

Крім того, в юридичній літературі поняття «послуги» охоплюється більш широким поняттям «дії». Так, поняття «послуги» визначається як дії чи бездіяльність, що здійснюються на замовлення та не мають матеріального результату [1, с. 56].

В інших джерелах послуги визначаються як правомірні дії суб'єктів правовідносин, в результаті яких задовольняються певні потреби інших осіб. Звертається увага на те, що виконання послуг має кінцевий результат, але, як правило, він не має чітко уречевленого характеру, крім того, такий результат може бути навіть ненаявним [2, с. 272].

О. С. Іоффе зазначав, що в договорі про надання послуг йде мова про діяльність таких видів, що не одержують або не обов'язково повинні одержати втілення в матеріалізованому, а тим більше в упредметненому результаті [3, с. 419].

Д. І. Степанов визначає послугу як різновид об'єктів цивільних правовідносин, що виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді низки доцільних дій виконавця або у діяльності, що є об'єктом зобов'язання, яка має нематеріальний ефект, несталий речовий результат або уречевлений результат, пов'язаний з іншими договірними відносинами, і характеризується властивостями здійсненності, невід'ємності від джерела, миттєвої споживаності, неформалізованості її якості [4, с. 217].

С. Ємельянчик зазначає, що «послуга — це дія (діяльність), спрямована на задоволення особи, яка виражається у відсутності втілення у певному майновому результаті, що є невіддільним від самої діяльності, якість якого не може гарантуватися і який безпосередньо споживається у момент її здійснення» [5, с. 108].

На думку Н. В. Дроздової, послуга — дія, виражена в конкретному корисному результаті, що створений працею особи (юридичної або фізичної), нематеріальному (неречовому) за формою, який невідокремлюваний від діяльності його виконавця і становить об'єктивно досяжні зміни у зовнішньому світі або стані суб'єкта (духовному, фізіологічному чи психологічному) [6, с. 14].

Н. В. Федорченко під послугою розуміє діяльність, яка здійснюється для виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням майнового блага [7, с. 241].

Таким чином, узагальнюючи вказані точки зору, можна стверджувати, що послуга є дією, спрямованою на досягнення певного корисного нематеріального результату. Як вірно зазначає С. Сліпченко, у ст. 177 ЦК України «законодавець розкриває поняття об'єкта через узагальнюючий термін «благо». Самі ж блага поділяються на два різновиди — матеріальні і нематеріальні. Зі змісту наведеної статті випливає, що за межами цієї пари (матеріальні та нематеріальні) блага, як об'єкти цивільних прав, існувати не можуть» [8, с. 82].

Однак, ст. 901 ЦК України встановлює: «За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором» [9]. Як випливає із вказаної статті, договір про надання послуг визначається через категорії «дія» або «діяльність».

Як вірно зауважує Д. І. Степанов, оскільки дії можуть виявлятися у двох формах (активній та пасивній), послуги можуть знаходити свій прояв

тільки в активній формі, тобто послуга є дією. Крім того, послуга, як предмет зобов'язання, як дія, може виражатися у різних формах: 1) у довгостроковій, тобто у формі тривалої діяльності (наприклад, виконання робіт); 2) у формі разового акту (наприклад, передача речі) [4, с. 15–16].

Д. І. Степанов виділяє такі ознаки послуги: сукупність дій, що послідовно змінюють або доповнюють одна одну, складає поведінкову характеристику послуги; послуга не має уречевленого результату, як операція володіє властивістю невідчутності; трудність відособлення і невіддільність від джерела; послуга, що надається конкретною людиною або співтовариством, індивідуалізується, стає певною мірою унікальною, ексклюзивною, хоч і продовжує відноситися до конкретного виду діяльності [4, с. 16–17].

Є. Д. Шешенін вважає ознаками послуги те, що: а) це діяльність особи (юридичної або фізичної), що надає послугу; б) надання послуги не залишає речовинного результату; в) корисний ефект послуги (діяльності) споживається в процесі надання послуги, а споживна вартість послуги зникає [10, с. 347].

Р. М. Гейнц визначає наступні ознаки послуг: 1) послуга є благом, вартість якого підлягає оцінці; 2) послуга знаходить свій вияв в діях (діяльності) послугонадавача; 3) послуга споживається в процесі її надання; 4) результат послуги — це корисний ефект дій послугонадавача, який є нетривалим у часі [11, с. 87].

На нашу думку, поняття «послуги» не зводиться тільки до дій, дії є лише способом здійснення послуги. Наприклад, договір банківського рахунку забезпечується діями фінансової установи або банку, договір комерційної концесії — діями праволодільця та ін. Тобто дії виступають як «спосіб здійснення» послуги. Такому «способу здійснення послуги» повинні бути притаманні наступні ознаки: 1) корисний ефект, який можливо отримати в результаті; 2) мета здійснення такого «способу виконання зобов'язання»; 3) спрямованість на задоволення нематеріальних потреб; 4) завжди здійснюється у формі конкретних дій.

Таким чином, узагальнююче вищезазначене, за допомогою наведених ознак послуг, пропонуємо доповнити ст. 901 ЦК України наступним визначенням: «Під послугами слід розуміти такі об'єкти цивільних правовідносин, які здійснюються за допомогою конкретних дій, виконання яких мають перед собою певну мету та напрямлені на задоволення певних нематеріальних потреб».

Крім того, поняття «послуги» часто ототожнюють з поняттям «роботи». В юридичній літературі точки зору науковців розподілилися на дві групи: 1) науковці, що ототожнюють поняття «послуги» та «роботи»; 2) науковці, що розрізняють вказані поняття.

До першої групи відносяться радянські вчені, які вважають роботи різновидом договору про послуги. Так, наприклад, І. Л. Брауде стверджує, що «робота може полягати у виготовленні якої-небудь речі або в наданні послуг» [12, с. 221].

Ю. Х. Калмиков зазначає, що найбільш доцільним буде вважати підряд різновидом договору про послуги [13, с. 115].

Б. О. Борисов розглядає роботи як різновид послуг та зазначає, що під роботами мають на увазі такі послуги, кінцевим результатом яких є виготовлення якого-небудь матеріального предмету (речі) чи будь-який інший матеріальний результат [14, с. 38].

До другої групи відносяться науковці, які виступають за чітке розмежування послуг та робіт. Так, наприклад, О. С. Іюффе виокремлював разом з договором підряду договори про надання послуг. До них він відносив договори, які, на відміну від договору підряду, мають на увазі «діяльність таких видів, які не отримують або не обов'язково повинні отримати втілення в матеріальному результаті» [3, с. 217].

Є. Д. Шешенін також відмежовує послуги від робіт. Відповідно, на його думку, «послуги першого роду є предметом підрядних зобов'язань, а послуги другого роду — предметами договорів, що породжують зобов'язання з надання послуг» [10, с. 348].

Викликають сумніви щодо спроб Д. І. Степанова розмежувати діяльність по ремонту на роботи і послуги. До послуг він відносить діяльність по ремонту побутової техніки, устаткування, інструментів, ювелірних виробів, а до робіт — тільки ремонт будівель і приміщень. Автор зазначає: «Фактично виробництво такого ремонту має матеріальний результат, формально — це робота, але результат цей несумісний і неспівмірний з результатом специфікації, він часто такий незначний, що насилу можна говорити про переробку або обробку. При цьому операції по ремонту побутової техніки і дрібних побутових приладів так часто виникають в господарському обороті, що їх цілком можна віднести до послуг. У такому разі ці операції можуть мати два режими правового регулювання: один — як роботи, другий — як послуги» [4, с. 15–16].

На наш погляд, таке твердження не є цілком вірним, оскільки все одно ремонт побутової техніки, устаткування, інструментів, ювелірних виробів, тощо, буде носити матеріальний характер, метою даних правовідносин буде матеріальний результат (що є характерним для робіт), а не нематеріальна діяльність (що є характерним для послуг).

Отже, як зазначається в юридичній літературі, «послуги» — це діяльність, результати якої не мають, як правило, матеріального виразу, вони реалізуються і споживаються в процесі здійснення цієї діяльності. «Роботи» — це діяльність, результати якої мають матеріальний вираз і можуть бути реалізовані для задоволення потреб юридичних і фізичних осіб [9, с. 826].

Як впливає із зазначеного, спільним є те, що обидві категорії створені за допомогою праці. Проте, послуги є «нематеріальним процесом діяльності», що споживається у процесі його здійснення. А роботи є діями, що спрямовані на «матеріальний результат діяльності». Проте, послуги споживаються в процесі діяльності, тобто результату послуг передують здійснення нематеріальних дій. Так, при наданні послуг продається не сам результат, а дії, які до нього призвели [9, с. 827].

Послуги — це певна діяльність, що не пов'язується зі створенням речі, однак, яка сама по собі породжує відповідне благо, що має споживчу вартість і внаслідок цього стає об'єктом цивільних прав [15, с. 385]. Так, у по-

слугах самі дії, що виконуються, є певним «благом», а в роботах «благом» є результат робіт.

Як вірно стверджує В. А. Васильєва, «як правова категорія, послуга — це вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом вчинення суб'єктом дій (здійснення діяльності), у корисних властивостях яких і полягає суб'єктивний інтерес особи» [16, с. 95]. Таким чином, послуга є благом, що знаходить свій вияв в діях особи, яка їх здійснює. Корисний ефект від надання послуги полягає у діях послугонадавача.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можливо зробити висновок про те, що на сьогоднішній день немає єдності поглядів у визначенні поняття «послуги», їх ознак та місця у цивільному обороті. У майбутньому, окремі невирішені питання в сфері «послуг» потребують подальших досліджень.

На нашу думку, поняття «послуги» не зводиться тільки до дій, дії є лише способом здійснення послуги, яким повинні бути притаманні наступні ознаки: 1) корисний ефект, який можливо отримати в результаті; 2) мета здійснення такого «способу виконання зобов'язання»; 3) спрямованість на задоволення нематеріальних потреб; 4) завжди здійснюється у формі конкретних дій.

Отже, пропонуємо доповнити ст. 901 ЦК України наступним визначенням: «Під послугами слід розуміти такі об'єкти цивільних правовідносин, які здійснюються за допомогою конкретних дій, виконання яких мають перед собою певну мету спрямовані на задоволення певних нематеріальних потреб».

Список літератури

1. Цивільне право України [Текст] : [навчальний посібник] / За ред. О. Є. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. — К. : Істина, 2009. — 280 с.
2. Цивільне право України [Текст] : у 2-х частинах [підручник] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Шишки Р. Б. та к.ю.н. доц. Кройтора В. А. — Х. : Видавництво ХНУВС, 2008. — Ч. 1. — 516 с.
3. Иоффе О. С. Обязательственное право [Текст] / О. С. Иоффе. — М. : юрид. лит., 1975. — 880 с.
4. Степанов Д. И. Услуги как объект гражданских прав [Текст] : [монография] / Д. И. Степанов. — М. : Статут, 2005. — 349 с.
5. Ємельянчик С. Послуга в цивільному праві [Текст] / С. Ємельянчик // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 3. — С. 105–108.
6. Дроздова Н. В. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н. В. Дроздова. — К., 2005. — 24 с.
7. Федорченко Н. В. Загальні проблеми зобов'язань по наданню послуг [Текст] / Н. В. Федорченко // Держава і право. — 2002. — Вип. 17. — С. 237–242.
8. Сліпченко С. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України [Текст] / С. Сліпченко // Право України. — 2007. — № 12. — С. 80–84.
9. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України [Текст] / [за заг. ред. д.ю.н. Е. О. Харитонова]. — [4-е вид., доп. і перер.]. — Х. : Одиссей, 2008. — 1200 с.
10. Шешенин Е. Д. Общие проблемы обязательства по оказанию услуг [Текст] / Е. Д. Шешенин // Антология уральской цивилистики. 1925–1989 : сб. ст. — М. : Статут, 2001. — С. 346–353.
11. Гейнц Р. М. Послуга як об'єкт цивільних прав за Цивільним кодексом України [Текст] / Р. М. Гейнц // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України

- [Текст] : Збірник наукових статей. Випуск 30. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. — С. 86–93.
12. Брауде И. Л. Договор подряда [Текст] / И. Л. Брауде. — М., 1954. — 564 с.
13. Калмыков Ю. Х. К понятию обязательств по оказанию услуг в гражданском праве [Текст] / Ю. Х. Калмыков. — М., 1998. — 364 с.
14. Борисов Б. А. Услуги, правовой режим реализации [Текст] / Б. А. Борисов. — М., 1997. — 175 с.
15. Панченко М. І. Цивільне право України [Текст] / М. І. Панченко : [навч. посіб.]. — К. : Знання, 2005. — 583 с.
16. Васильева В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг [Текст] : [монографія] / В. А. Васильева. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2006. — 346 с.

Стаття надійшла до редакції 1.10.2016

С. С. Святошнюк

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

УСЛУГИ КАК ОБЪЕКТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Резюме

В научной статье проанализировано понятие услуг как объектов гражданских прав. Установлено, что законодательное закрепление понятия «услуги» отсутствует, в юридической литературе нет единства мнений относительно категории «услуги». Автор уделяет внимание определению понятия «услуги», выделению характерных признаков последних. Сравниваются правовые категории «услуги» и «работы». Сделан вывод, что понятие «услуги» не сводится только к действиям, действия являются лишь способом осуществления услуги.

Ключевые слова: услуги, объекты гражданских прав, благо, действие, деятельность.

S. S. Svyatoshnyuk

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SERVICES AS THE OBJECTS OF THE CIVIL RIGHTS

Summary

In the scientific article the concept of services as the objects of the civil rights is analyzed. It is established that legislative fixing the concept 'services' is absent, in legal literature the attitude towards the concept 'services' differ among themselves. The author pays considerable attention to definition of the concept 'services', allocation of its characteristic signs. The legal categories 'services' and works' are compared. The conclusion is drawn that the concept 'services' is not reduced only to actions, actions are only the way of implementation of service.

Key words: services, objects of the civil rights, benefit, action, activity.